

Harmaan talouden syyt ja seuraukset

Tuomas Kosonen

Harmaa talous on vaikea tutkimuskohde, koska sitä ei havaita tilastosta. Harmaassa taloudessa ei ole kiinnostavinta vain sen koko, vaan sen syyt ja seuraukset. Harmaasta taloudesta tulisi tietää, missä erityisesti on harmaata taloutta, mitä se aiheuttaa, mistä se johtuu. Kun tämä tiedetään, on mahdollista arvioida, mihin kannattaa kohdistaa toimenpiteitä, voiko ilmiölle tehdä jotain ja mitkä olisivat oikeat toimenpiteet. Tässä kirjoituksessa tarkastelen näitä harmaan talouden syitä ja seurauksia. Julkisessa keskustelussa harmaasta taloudesta on keskitytty harmaan talouden kokoon, mutta ei ole mietitty sitä, miten näihin lukuihin on päästy. Tarjoan tähän keskusteluun uusia näkökulmia esittelemällä mittaustapoja, joilla on mahdollista saada yhtenäinen kuva harmaan talouden koosta ja etenkin esiintymisalueista.

Miksi tulisi olla kiinnostunut harmaasta taloudesta? Yksi syy on mielenkiintoinen ristiriita ihmisten haluttomuudessa maksaa veroja ja toisaalta halussa noudattaa lakeja. Verojen kierto on laitonta. Kuitenkin veroja on tahallisesti tai tahattomasti kiertänyt suuri osa veronmaksajista. Esimerkiksi, maksoitko yli 4000 euron arvoisesta lahjasta verot? Lakien toisaalta tulisi kuvata yleisiä normeja eli sitä, mikä on yleisesti hyväksyttävää. Toinen syy kiinnostavuudelle on se, että harmaan talouden ilmene-mismuodot ovat käyttäytymistä, joka puuttuu perinteisistä verotuksen tavoitteellisia muotoja käsittelevästä analyysistä. Perinteiset tutkimus-tulokset saattavat muuttua paljonkin, kun veronkierron mahdollisuus on otettu huomioon. Tulisi siis pystyä luomaan aiempaa realistisempi kuva siitä, miten veronmaksajat käyttäytyvät.

Harmaa talous laajemmin ja veronkierto erityisesti ovat kuitenkin vaikeita tutkimuskoh-teita, koska niitä ei havaita mistään tilastosta. Tämä johtuu siitä, että verojen kiertäjät tuskin haluavat raportoida viranomaisille kiertämien-sä verojen määrää. Kolmansien tahojen teke-miin kyselyihinkään verojen kiertäjät tuskin vastaavat totuudenmukaisesti. Siten kysely-aineistotkaan eivät anna totuudenmukaista kuvaa veronkierron laajuudesta. Tässä ei kuitenkaan ollut vielä kaikki, mikä hankaloittaa veronkierron analysointia. Toinen ongelma syntyy, jos emme tiedä, mitkä tekijät vaikutta-vat veronkiertoon. Silloin joudumme tilantee-seen, jossa yritämme selittää jotain jota emme tiedä jollain jota emme tiedä (tämä paradoksi on poimittu aiemmasta kirjallisuudesta, ks. esim. Slemrod ja Yitzhaki 2002).

VTT Tuomas Kosonen (tuomas.kosonen@vatt.fi) on Valtion taloudellisen tutkimuslaitoksen (VATT) erikoistutkija. Kirjoittaja haluaa kiittää kommentista ja korjauksista tekstiin erityisesti Essi Eerolaa ja Antti Suvantoa.

Käsittelen seuraavassa ensiksi hieman veronkierron laajuuden mittaamisessa käytettäviä menetelmiä ja harmaan talouden laajuutta. Yllä oleva motiivointi jo kuitenkin vihjasi, että harmaassa taloudessa ei ole kiinnostavinta sen koko, vaan sen syyt ja seuraukset. Siten tarkastelen seuraavassa laajemmin taloustieteellisen kirjallisuuden valossa harmaan talouden syitä. Jos tiedetään, mistä harmaa talous johtuu, voidaan harmaaseen talouteen vaikuttaa puuttamalla sen syihin. Lopuksi keskustelen siitä, mitä harmaasta taloudesta mahdollisesti seuraa muun talouden toiminnalle. Nämä seuraukset ovat viimekätinen syy sille, miksi harmaasta taloudesta tulisi olla kiinnostunut.

1. Harmaan talouden koon mittaamisesta

Harmaan talouden koko herättää paljon keskustelua Suomessa (Virén 2013; Hirvonen 2013) ja EU:ssa laajemminkin. Haluan tässä mennä tästä keskustelusta taaksepäin ja pohtia sitä, miten harmaata taloutta pitäisi ylipäättään tutkia ja sen kokoa mitata. Kuten yllä jo totesin, aihe ei ole helppo. Tämän takia vähemmänkin täydelliset mittaustavat voivat olla puolusteltavissa. Joka tapauksessa on tärkeää tietää, mitä ongelmia erilaisiin mittaustapoihin liittyy, kuinka suuria virheitä ne tuottavat ja mihin suuntaan. Harmaan talouden kokoa voi arvioida epäsuorasti eri maissa selittämällä kansantalouden kokoa harmaaseen talouteen liittyvillä tekijöillä (Schneider ja Enste 2000). Nämä menetelmät antavat kuitenkin parhaimmillaankin vain karkean arvion harmaan talouden potentiaalisesta koosta. Keskitynkään tässä esittelemään menetelmiä, joilla voi arvioida suoraan harmaan talouden kokoa (Slemrod ja Yitzhaki 2002).

Veronmaksajien, ja laajemminkin ihmisten, toiminta on usein vaikea havaita ja käytettävissä olevat menetelmät epävarmoja. Silloin tämän toiminnan mittauksessa suuri huolenaihe on, että tulokset ovat systemaattisesti virheellisiä, mutta virheen suunta ei ole tiedossa. Epävarmuus mittausvirheen suunnasta on ongelma erityisesti harmaan talouden koon mittauksessa. Toisaalta on syytä epäillä, että tiedämme vain pienestä osasta harmaata taloutta, koska harmaan talouden toimijat haluavat pitää toimintansa poissa julkisista tilastoista. Toisaalta taas se harmaa talous, josta tiedämme, saattaa edustaa kaikkein räikeimpiä tapauksia. Näistä havainnoista kaikkiin veronmaksajiin yleistäminen voisi siten liioitella harmaan talouden kokoa.

Harmaan talouden mittaamisessa joudumme väistämättä yleistämään jostain osajoukosta havaitun harmaan talouden koko talouteen. Tämä johtuu siitä, että virallisissa rekistereissä ei ole osaa ”harmaa talous” samaan tapaan varmana havaintona kuin ”maksetut verot”. Kaikille veronmaksajille ei siis löydy tilastoerää, jotka voisi laskea yhteen harmaan talouden kooksi. Jollekin osajoukolle pystymme yleensä kuitenkin antamaan jonkinlaisen arvion harmaan talouden koosta. Siten ongelman ratkaisemiseksi tutkimuksessa käytetään parempia tai huonompia arvioita harmaan talouden koosta ja pyritään yleistämään tämä arvio kaikkiin veronmaksajiin. Tällä tavoin saadun arvion luotettavuus riippuu siitä, kuinka luotettava arvio osajoukolle saatiin ja kuinka yleistettävissä tämä tulos on muihin taloudenpitäjiin tai toimialoihin.

Millä tavalla on mahdollista arvioida harmaan talouden kokoa sekä luotettavasti että tavalla, joka mahdollistaa yleistämisen? Vastaus on verotarkastukset ja satunnaisotanta (Slemrod ja Yitzhaki 2002). Esimerkiksi USA:ssa

veroviranomaiset tekevät tällaisia tarkastuksia. Verotarkastusten tulokset ovat luotettavia olettaen, että verotarkastajat löytävät ainakin suuren osan pimitetyistä verotuloista. Ainakin kehittyneissä maissa näin yleensä on. Tulokset ovat yleistettävissä siihen joukkoon, josta poiminta on tehty, koska satunnaisotanta tarkoittaa että kuka tahansa olisi voinut joutua tarkastukseen. Silloin tulokset koskevat keskimäärin ketä tahansa, siis kaikkia. Pitää vain huolehtia siitä, että otos on tarpeeksi suuri, jotta keskimääräiset tulokset todella voidaan yleistää luotettavasti.

Tuossa jälkimäisessä ajatuksessa piileekin satunnaistettujen verotarkastusten heikkous. Täysien verotarkastusten toteuttaminen on erittäin kallista. Jotta tulokset voidaan luotettavasti yleistää koskemaan koko toimialaa, pitää tarkastuksia yhteensä tehdä paljon. Kriittinen ääni kysyy, onko järkeä tehdä umpimähkään näitä kalliita tarkastuksia niin suurelle joukolle, että tuloksia voi yleistää koskemaan vaikka koko Suomea? Ei varmasti ole. Satunnaisotannalla tehtyjä tarkastuksia voi sen sijaan tehdä valituille osajoukoille eri aikoina, jotta pidemmän ajan kuluessa opitaan siitä, millä aloilla on tyypillisesti ja kuinka paljon harmaata taloutta. Tämä menetelmä on siis luotettava tapa saada tutkimustietoa harmaan talouden koosta, mutta ei välttämättä hyvä tapa veroviranomaisten normaalille tarkastustoiminnalle. Jos jossain epäillään olevan harmaata taloutta, kannattaa normaalin toiminnan tarkastukset toki kohdentaa sinne.

Koska verotarkastukset ovat hyvin kalliita, olisi hyödyllistä löytää muitakin tapoja tehdä arvioita harmaan talouden koosta. Periaatteessa yksi mahdollinen tapa on kerätä tietoa todellisen taloudellisen aktiviteetin koosta ja verrata tätä tietoa veroilmoitusten implikoimaan talo-

udellisen aktiviteetin määrään. Esimerkiksi IMF:n suosima menetelmä käyttää lähteenään tällaisia tietoja. Periaatteessa menetelmä siis toimii aika suoraviivaisesti. Verrataan veronmaksajien omaa ilmoitusta johonkin luotettavaan tietoon, ja erotus on verottajalta piilote- tui taloudellisen aktiviteetin määrä.

Tässä piilee kuitenkin yksi erittäin perustavaa laatua oleva ongelma. Mistä saadaan luotettava vertailutieto todellisen taloudellisen aktiviteetin määrästä? Joissain tapauksissa vertailutieto tulee osana normaaleja veroilmoittamisen käytäntöjä. Esimerkiksi työnantaja ilmoittaa työntekijöiden saamat ansiotulot suoraan verottajalle. Periaatteessa on itse mahdollista ilmoittaa verottajalle, että ansiotulot olivat pienemmät. On kuitenkin ilmeistä, että tästä jäisi helposti kiinni, koska verottajalla on käytettävissään luotettavaa vertailutietoa työnantajan ilmoituksen muodossa. Kleven ym. (2011) havaitsivatkin, että palkansaajien ansiotuloihin liittyy juuri tästä syystä erittäin vähän tulojen aliraportointia. Tutkimuskirjallisuudessa tästä käytetään nimitystä kolmannen tahon raportointi (*third party reporting*). Taloudellisessa toiminnassa syntyy kuitenkin paljon muitakin tuloja, joista tulisi maksaa veroja. Näistä kaikista ei ole olemassa institutionaalisia kolmansien tahojen ilmoitusjärjestelmiä.

Periaatteessa kyselytutkimuksilla voisi saada luotettavan vertailutiedon todellisista tuloista. Alm ja Torgler (2006) ovatkin vertailleet kyselytutkimuksilla kysyttyä veronkierron määrää ja tuloja eri maissa. Ongelma tässä on, että kun kysytään suoraan veronkierron määrästä, ihmiset eivät välttämättä vastaa kysymykseen rehellisesti. Kyselytutkimuksessa kysymyksen pitäisi olla sellainen, että se ei aiheuta vastaajissa pelkoa jäädä kiinni kierretyistä veroista. Jos vastaajat pelkäävät, että vastauksen johdosta

veroviranomainen, naapurit tai joku muu taho saa tietää vastaajan tekemistä laittomuuksista, on ilmeistä että heillä on kannustin peitellä totuutta. Onkin ilmeisen vaikeaa keksiä tapa kysyä harmaasta taloudesta ilman, että aiheuttaa tällaisen reaktion vastaajissa. Tähän voi toki keksiä luovia tapoja edetä. Esimerkiksi Bloom ym. (2013) sanoivat tekevänsä tutkimusta yritysten toimintaympäristöstä tutkiessaan todellisuudessa kuinka hyviä tai huonoja ratkaisuja yritysten johtamisessa käytetään. On syytä epäillä, että yritysten paikalliset johtajat eivät olisi vastanneet kysymyksiin avoimesti, jos olisivat tienneet olevansa arvioitavana kyselyssä. Kysymykset oli suunniteltu niin, että arviointi ei ollut niistä päätellen ilmeistä.

Kolmas tapa kerätä vertailutietoa on käyttää eri hallinnollisia lähteitä ja verrata niitä veroilmoituksiin. Tässä pitää kuitenkin olla tarkkana siitä, että mistä vertailutieto tulee. Monet tilastot esimerkiksi on itse asiassa koottu yhteen veroilmoitusten tiedoista alun perin. Erot veroilmoitusten ja tilastojen osoittamassa taloudellisen aktiviteetin määrässä voivat johtua myös eri tavoista tehdä korjauksia tilastoihin tai tavoista koota yksittäiset luvut yhteen tilastoksi. Silloin kun tiedot pohjimmiltaan tulevat samasta lähteestä, ei eri hallinnollisten lähteiden vertailusta ole juuri hyötyä harmaan talouden koon selvittämiseksi. Todellinen Suomessa tehtävästä veroilmoituksista riippumaton tieto voisi olla vaikka ulkomaisen veroviranomaisen ilmoittama tieto ulkomaantulosta. Näitä kahta ilmoitusta vertailemalla voisi saada ainakin jonkinlaisen arvion harmaan talouden koosta.

2. Harmaan talouden syyt

Taloustieteellisessä kirjallisuudessa on rikas joukko teoriamalleja, joilla pyritään selittämään

joko sitä miksi veronkiertoa on tai sitä miksi sitä ei ole enempää (Slemrod 2007). Kirjallisuuden lähtökohta ja keskeinen kontribuutio on Allinghamin ja Sandmon (1972) malli. Mallissa veronkiertopäätös nähdään yksilön näkökulmasta ikään kuin uhkapelinä. Tulonsaaja raportoi tulostaan vain osan veroviranomaiselle. Motivaatio vain osan raportoiselle on se, että vain ilmoitetusta tulosta maksetaan verot. Veroviranomaisilta pimitetystä osasta taas maksetaan verot ja sakot päälle, mutta vain jos jää kiinni. Kiinnijääminen tapahtuu tietyllä todennäköisyydellä.

Allinghamin ja Sandmon malli on viritetty juuri riskipitoisten päätösten tutkimiseen. Mitä enemmän riskiä tulonsaaja sietää, sitä enemmän hän kiertää veroja. Toisaalta mitä korkeampi on kiinnijäämisen todennäköisyys tai sakot veronkierrosta, sitä vähemmän veroja kiertetään. Kun verotuloja tarkastetaan suhteellisen vähän, sakot ovat maltilliset ja riskinsieto kohtuullista, malli ennustaa, että tulonsaajat kiertävät suhteellisen paljon veroja. Kun mallia sovitetaan empiirisiin havaintoihin, usein kiinnijäämisen todennäköisyys tulkitaan liittyvän pelkästään verotarkastusten todennäköisyyteen. Tämä tulkinta tarkoittaa sitä, että kiinnijäämisen todennäköisyys on todella kovin alhainen. Malli on kohdannut paljon kritiikkiä sen takia, että havaittu verojen kierron määrä ei ole lähellä mallin ennusteen tasoa. Keskittyykö malli vääriin tekijöihin? Onko malli siis täysin harhateillä siitä, mitkä tekijät selittävät verojen kiertoa?

Kleven ym. (2011) huomasivat, että todellisuudessa kiinnijäämisen todennäköisyys tietyille tulolajeille onkin varsin korkea. He vertasivat muiden palveluksessa olevien palkansaajien ja itsensä työllistävien veronkiertoa. Veronkierto mitattiin verontarkastuksilla näistä ryhmistä

satunnaisesti valituille tulonsaajille. Tutkimuksen tekijät huomasivat, että palkansaajat jättivät raportoimatta vain alle prosentin saamistaan tuloista, kun taas itsensä työllistävät jättivät raportoimatta reilun neljänneksen tuloistaan. Keskeinen verojärjestelmän valvomiseen liittyvä ero näillä ryhmillä on juuri kiinnijäämisen todennäköisyys. Kuten edellä on todettu, koska myös työnantajat raportoivat alaistensa tulot verottajalle, todennäköisyys jäädä kiinni verovilpistä on tälle ryhmälle varsin suuri. Sen sijaan itsensä työllistävillä todennäköisyys jäädä kiinni verovilpistä on huomattavasti pienempi. Siten Allinghamin ja Sandmon mallin ennusteen mukaan veronkierron kiinnijäämisen todennäköisyys näyttääkin liittyvän keskeisesti havaittuun veronkierron määrään. Mallin ennuste osui paremmin, kun otettiin huomioon hieman realistisemmat parametrit siitä, mikä vaikuttaa todellisuudessa veronkiertopäätöksiin. Monissa muissakin tulolajeissa on järjestelmiä, jotka johtavat siihen että todellinen kiinnijäämisen todennäköisyys on paljon korkeampi kuin todennäköisyys joutua täyden verotarkastuksen kohteeksi. Kleven ym. (2011) havainto oli keskeinen palauttamaan Allinghamin ja Sandmon malli ja sen parametrit takaisin keskeisiksi selityksiksi veronkiertoon johtavista syistä.

Vaikka Allinghamin ja Sandmon malli on keskeinen lähtökohta selittämään harmaata taloutta, malli on kuitenkin varsin yksinkertainen selittämään koko totuutta harmaan talouden syistä. Näitä laajennuksia ja muita selityksiä ovat laajasti esitelleet esimerkiksi Andreoni ym. (1998) ja Slemrod ja Yitzhaki (2002). Yksi mallin laajennus liittyy dynaamisiin selityksiin. Esimerkiksi sillä, mitä veroviranomainen tekee tällä periodilla, on vaikutusta siihen miten veronmaksajat käyttäytyvät seuraavalla periodilla.

Myös muut kuin riskitekijät ovat olleet laajasti käsittelyssä kirjallisuudessa. Yksi laaja selityskokonaisuus ovat sosiaaliset preferenssit. Esimerkki näistä on se, kuinka paljon veronmaksajat näkevät saavansa hyötyä verojen maksamisesta. Toisaalta reaaliset tekijät, eli se kuinka verot vaikuttavat päätökseen tienata hiukan enemmän tuloja, vaikuttavat myös harmaaseen talouteen (Fisman ja Wei 2004). Kun rajaveroste on korkea, jää tulonsaajalle vähän käteen lisäeurosta ja siten voi kannustin kiertää veroja olla korkeampi.

Harmaaseen talouteen johtavat syyt olisi tärkeä tietää, jotta harmaaseen talouteen pystyisi puuttumaan. Jos esimerkiksi olisi niin, että kiinnijäämisen todennäköisyys olisi ainoa harmaata taloutta selittävä tekijä, se kannattaisi nostaa keinolla tai toisella korkeaksi. Jos taas sosiaaliset preferenssit, se että veronmaksajat kokisivat valtion verotulojen katoavan muille ryhmille, laajasti selittäisivät harmaata taloutta, kannattaisi näihin asenteisiin yrittää vaikuttaa. Varsinkin empiirisessä kirjallisuudessa ei vielä pystytä täysin laittamaan näitä eri harmaaseen talouteen johtavia syitä tärkeysjärjestykseen. Näiden asioiden tutkiminen onkin siten tulevaisuuden tutkimuksille tärkeä haaste.

3. Harmaan talouden seuraukset

Julkisessa keskustelussa harmaasta taloudesta on jäänyt vähemmälle huomiolle se, mitä harmaasta taloudesta seuraa (Shaw ym. 2010). Seuraukset liittyvät läheisesti siihen, mitä harmaalle taloudelle halutaan tehdä. Seurauksia voi olla muitakin kuin verotulojen menetys. Jos harmaa talous haittaa paljon talouden toimintaa, sille varmasti halutaan tehdä jotain. Kaikenlaiset toimenpiteet aiheuttavat kustannuksia. Se, mitä halutaan tehdä, riippuu toimenpi-

teiden kustannusten ja niistä harmaan talouden vähenemisen kautta saatavien hyötyjen välisestä tasapainosta.

Miksi yksi luku harmaan talouden koosta ei sitten riitä? Julkisessa keskustelussa isolla harmaalla taloudella tarkoitetaan, että meillä on iso ongelma. Ongelma liittyy jotenkin epämääräisesti verotulojen menetykseen. Pelkkä harmaan talouden koko, oikeinkaan mitattuna, ei kuitenkaan suoraan kerro, millä tavalla harmaan talouden olemassa olo vaikuttaa kansantalouteen. Harmaan talouden kokoa tärkeämpi mittari on sen vaikutukset talouden toimintaan (Slemrod 2007). Esimerkkinä toimikoon jono. Jonoissa yleensä joku kiilaa tai etuilee. Jos hyvin monet kiilaavat jonottajien ohi, jonottajat eivät ehkä jää kiltisti jonoon seisomaan. Seurauksena jonon tilalla on sekasorto, jonka seurauksena kaikkien odotettu jonotusaika on pidempi kuin jos kaikki jonottaisivat. Keskeistä tässä jonon epäonnistumisen logiikassa ei ole vain se, kuinka paljon kiilaajia on. Vaikka kiilaaminen olisi suhteellisen yleistä, ei jono luhistu sekasorrokksi, jos kiilaajat eivät vaikuta jonottajien käyttäytymiseen. Samalla tavalla harmaassa taloudessa ei keskeisintä ole harmaan talouden koko, vaan mitä se aiheuttaa muun talouden toiminnalle. Jos veroja kiertävät yrittäjät hinnoittelevat rehelliset yrittäjät pois markkinoilta ja samalla kuitenkin tuottavat huonompia tavaroita kuluttajille, voidaan nähdä että talouden toiminnalle on veron kierrosta paljonkin haittaa. Toki harmaan talouden määrä on yhteydessä sen aiheuttamien ongelmien määrään. On kuitenkin tärkeämpi ymmärtää tarkemmin taloudellisen haitan määrä ja laatu ennemminkin kuin onko sitä vai ei ole. Hatarammalla pohjalla ollaan, jos käytetään harmaan talouden kokoa arviona tälle haitalle.

Harmaan talouden vaikutusten lisäksi tulisi siis tietää myös harmaan talouden suitsimiseksi tarkoitettujen toimenpiteiden vaikutukset. Kysymys on varsin hienovarainen. Vaikutuksia voi olla suurempia ja vähemmän suoria. Samalla tapaa kuin veroasteen nosto, toimenpiteet voivat suoraan lisätä verotuloja, mutta ne voivat myös vähentää talouden vaihdannan määrää ja siten aiheuttaa hyvinvointitappioita. Asia ei ole sen vaikeampi kuin paljon enemmän keskustelussa esiintyvät tuloverotuksen työntarjontavaikutukset. Kun tuloveroastetta nostetaan, on luonnollista ajatella että osa tulonsaajista haluaa tarjota työmarkkinoilla pienempää työpanosta. Koko kansantalouden tasolla tämä sitten mahdollisesti näkyy pienempänä työllisyytenä tai tehtyjen työtuntien kertymänä. Työntarjonnan pieneminen kuitenkin heijastaa hyvinvointitappiota, sitä että tulonsaajien hyvinvointi pienenee veron korotuksen johdosta ja tämä näkyi heidän haluttomuudessaan tarjota työtä. Harmaan talouden estotoimenpiteillä on samankaltainen vaikutus. Ajatellaan esimerkiksi vaikka verotarkastusten lisäämistä. Ne aiheuttavat varmasti lisää pontta verotulojen raportointiin. Kuitenkin itse toimenpiteet aiheuttavat kustannuksia niiden kohteille. Verontarkastuksiin joutuminen on raskasta ja lisäraportointi voi tuntua turhalta ja hankalalta. Tämä kustannusten lisääntyminen voi puolestaan vähentää talouden aktiiviteettia.

On kuitenkin olemassa myös toinen syy, miksi emme voi rajattomasti lisätä harmaan talouden valvontaa. Harmaan talouden valvonnalla on mittavia hallinnollisia kustannuksia. Lähes kaikki toimenpiteet edellyttävät nimitäin huomattavaa työpanosta. Yksi verotarkastaja voi tarkastaa vain hyvin rajallisen määrän veroilmoituksia. Tilanne on samankaltainen kuin muunkin laittoman toiminnan estämis-

sä. Ajatusleikkinä, jos halutaan olla ehdottoman varmoja, että estetään kaikki rikokset, pitäisi laittaa jokaista kansalaista valvomaan poliisi, jotka kaikki toimivat rehellisesti lakien mukaan. Kustannukset olisivat järjettömät. Ruvetaan vähentämään asteittain poliisien määrää, jotta kustannukset laskevat. Huomataan, että järkevillä kustannuksilla ollaan tilanteessa, jossa joudutaan sietämään sitä että rikoksia tapahtuu. Samalla tavoin on järkevää olla laittamatta suurta osaa kerätyistä verotuloista itse verojärjestelmän valvontaan.

Toki harmaan talouden haittoja voidaan vähentää enemmän tai vähemmän tehokkailla toimilla. Aiemmin todettu tulojärjestelmän piirre, jossa työnantajat ilmoittavat suoraan verot, on varmasti kustannustehokas järjestelmä. Työnantajia rasittaa ilmoitusvelvollisuus jonkin verran, mutta haitta on varmasti pieni verrattuna siihen hyötyyn, että järjestelmä toimii vähäisellä valvonnalla hyvin. Tässä yhteydessä olisi tärkeää palata harmaan talouden syihin. Kun tiedetään syyt, pystytään vaikuttamaan juuri siihen, mikä aiheutti harmaan talouden.

4. Lopuksi

Yhteenvetona totean, että harmaan talouden ruotimisessa on tärkeää tietää monta muutakin asiaa kuin sen koko. Tutkimustiedolla on käytännön käyttöarvoa silloin, kun tiedon voi yhdistää käytännön politiikkatoimenpiteisiin. Tätä varten harmaasta taloudesta tulisi tietää, missä erityisesti on harmaata taloutta, mitä se aiheuttaa, mistä se johtuu ja mitä sille voidaan tehdä. Kun nämä kaikki tiedetään, on mahdollista arvioida mihin kannattaa kohdistaa toimenpiteitä (missä haitta on suurin), voiko ilmiölle tehdä jotain (mistä se johtui) ja mitkä olisivat oikeat toimenpiteet (mitä mikäkin toi-

menpide aiheuttaa). Harmaan talouden koko ei yksinään kerro mitään näistä.

Harmaan talouden teoreettinen tutkimus on ollut jo pitkään varsin rikasta, mutta empiirinen tutkimus ei ole edennyt ollenkaan samaa tahtia (Slemrod ja Yitzhaki 2002). Kuitenkin aivan viime vuosina harmaan talouden tutkimus on saanut uutta pontta. Tähän harmaan talouden empiirisen tutkimuksen nousuun on pääosin syynä uusi tutkimusmenetelmä, kenttäkokeet. Menetelmä on saavuttanut paljon suosiota taloustieteellisessä kirjallisuudessa ja sitä on viime vuosina ruvettu soveltamaan myös harmaan talouden tutkimiseen eri puolilla maailmaa. Kotimaisena esimerkkinä tästä toimikoon Kososen ja Ropposen (2013) tutkimus, jossa havaittiin että jotkin yrittäjät tekevät myös tahattomia virheitä veroilmoituksissaan ja että näitä virheitä voidaan vähentää kohdennetuilla tiedonannoilla verosäännöistä. Lähi vuosina on siis odotettavissa maailmalta paljon lisää tietoa siitä missä harmaata taloutta on, mistä se johtuu ja miten siihen voidaan vaikuttaa. □

Kirjallisuus

- Allingham, M. ja Sandmo, A. (1972), "Income tax evasion: A theoretical analysis", *Journal of Public Economics* 1: 323-338.
- Alm, J. ja Torgler, B. (2006), "Culture differences and tax morale in the United States and in Europe", *Journal of Economic Psychology* 27: 224-246.
- Andreoni, J., Erard, B. ja Feinstein, J. (1998), "Tax Compliance", *Journal of Economic Literature* 36: 818 - 860.
- Bloom, N. ja Van Reenen, J. (2010), "Why Do Management Practices Differ across Firms and Countries?". *Journal of Economic Perspectives* 24: 203-224.

- Fisman, R. ja Wei, S. (2004), "Tax Rates and Tax Evasion: Evidence from "Missing Imports" in China", *Journal of Political Economy* 112: 471-496.
- Hirvonen, M. (2013), "Arviot harmaasta taloudesta eivät ole yhden menetelmän varassa – kommentteja Matti Virénin artikkeliin", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 109: 534-538.
- Kleven, H. J., Knudsen, M. B., Kreiner, C. T., Pedersen, S. ja Saez, E. (2011), "Unwilling or unable to cheat? Evidence from a tax audit experiment in Denmark", *Econometrica* 79: 651-692.
- Kosonen, T. ja Ropponen, O. (2013), "The role of information in tax compliance: Evidence from a natural field experiment", VATT Working Papers 48.
- Schneider, F. and Enste D., H. (2000), "Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences", *Journal of Economic Literature* 28: 77-114.
- Shaw, J., Slemrod, J. ja Whiting, J. (2010), "Administration and Compliance", teoksessa Mirrlees, J., Adam, S., Besley, T., Blundell, R., Bond, S., Chote, R., Gammie, M., Johnson, P., Myles, G. ja Poterba, J. (toim.), *Dimensions of Tax Design: the Mirrlees Review*, Oxford University Press, Oxford.
- Slemrod, J. (2007), "Cheating ourselves: The economics of tax evasion", *Journal of Economic Perspectives* 21: 25-48.
- Slemrod, J. ja Yitzhaki, S. (2002), "Tax avoidance, evasion, and administration," *Handbook of Public Economics*, 3, 1423-1470.
- Virén, M. (2013), "Onko Suomen talous 'harmaata'?", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 109: 399-412.